

ΠΗΠΕ ΝΑ ΧΕΙΜΩΝΙΑΖΕΙ. Πλήθυναν οι άδειες καρέκλες γύρω μου. Έχω πιάσει γωνιά και πίνω καφέδες, φουμέρνοντας αντικρύ στο πέλαγος. Θα μπορούσα να περάσω έτσι μια ζωή ολόκληρη, αν δεν την έχω κιόλας περάσει. Ανάμεσα σε μια παλιά ξύλινη πόρτα ξεβαμμένη απ' τον ήλιο κι ένα κλωναράκι γιασεμιού τρεμάμενο· πού, έτσι και συμβεί να μου λείψουν μια μέρα, η ανθρωπότητα όλη θα μου φαίνεται άχρηστη. Σχεδόν σοβαρολογώ. Επειδή εδώ δεν πρόκειται πιά για τη φύση, που αυτήν, πιστεύω, είναι πιο σημαντικό να τη διαλογίζεσαι παρά να τη βιώνεις, ούτε καν για την παράδοση. Πρόκειται για τη βαθύτερη εκείνη δύναμη των αναλογιών που συνέχει τα παραμικρά με τα σπουδαία ή τα καίρια με τα ασήμαντα, και διαμορφώνει κάτω από την κατατεμαχισμένη των φαινομένων επιφάνεια, ένα πιο στερεό έδαφος, για να πατήσει το πόδι μου - παραλίγο να πω η ψυχή μου.

Μέσα σ' ένα τέτοιο πνεύμα είχα κινηθεί άλλοτε, όταν έλεγα ότι ένα τοπίο δεν είναι όπως το αντιλαμβάνονται μερικοί κάποιοι, απλώς, σύνολο γης, φυτών και υδάτων. *Είναι η προβολή της ψυχής ενός λαού επάνω στην ύλη.*

Θέλω να πιστεύω - και η πίστη μου αυτή βγαίνει πάντοτε πρώτη στον άγώνα της με τη γνώση - ότι όπως και να τα εξετάσουμε, η πολυαιώνια παρουσία του ελληνισμού πάνω στα δώθε ή εκείθε του Αιγαίου χώματα έφτασε να καθιερώσει μια ορθογραφία, όπου το κάθε ωμέγα, το κάθε ύψιλον, η κάθε οξεία, η κάθε υπογεγραμμένη δεν είναι παρά, ένας κολπίσκος, μια κατωφέρεια, μια κάθετη βράχου πάνω σε μια καμπύλη πρύμνας πλεύμενου, κυματιστοί αμπελώνες, υπέρθυρα εκκλησιών, ασπράκια ή κοκκινάκια, εδώ ή εκεί από περιστεριώνες και γλάστρες με γεράνια.

Είναι μια γλώσσα με πολύ αυστηρή γραμματική, που την έφκιασε μόνος του ο λαός, από την εποχή που δεν επήγαινε ακόμη σχολείο. Και την τήρησε με θρησκευτική προσήλωση κι αντοχή αξιοθαύμαστη, μέσα στις πιο δυσμενείς εκατονταετίες. Όσπου ήρθαμ' εμείς, με τα διπλώματα και τους νόμους, να τον βοηθήσουμε. Και σχεδόν τον αφανίσαμε. Από το ένα μέρος του φάγαμε τα κατάλοιπα της γραφής του και από το άλλο τού ροκανίσαμε την ίδια του την υπόσταση, τον κοινωνικοποιήσαμε, τον μεταβάλαμε σε έναν ακόμα μικροαστό, που μας κοιτάζει απορημένος από κάποιο παραθυράκι κάποιας πολυκατοικίας του Αιγάλεω.

Δεν αναφέρομαι σε καμιά χαμένη γραφικότητα. Ούτε θυμάμαι να 'χω ζήσει σε καμιά καλή εποχή για να τη νοσταλγώ. Απλώς, δεν ανέχομαι τις ανορθογραφίες. Με ταραίζουν. Νιώθω σαν ν' ανακατώνονται τα γράμματα στο ίδιο μου το επώνυμο, να μην ξέρω ποιος είμαι να μην ανήκω πουθενά. Τόσο πολύ αισθάνομαι να είναι η ζωή μου συνυφασμένη μ' αυτήν την «υδρόγεια λαλιά», που δεν είναι παρά η οπτική φάση της ελληνικής λαλιάς, της ικανής με τη

διπλή της υπόσταση να ομιλεί και να ζωγραφίζει συνάμα. Και που εξακολουθεί αθόρυβα όσο και δραστικά, παρά τις άνωθεν επεμβάσεις, να εισχωρεί ολοένα μέσα στην ιστορία και μέσα στη φύση που τη γέννησαν, έτσι ώστε να μετατρέπει τεράστιες ποσότητες παρελθόντος χρόνου σε παρόν, και να μετατρέπεται από το παρόν αυτό σε όργανο προικισμένο με τη δύναμη να οδηγεί τα στοιχεία της ζωής μας στην πρωτογενή, φυσική τους αλήθεια. Όμως, για να το αντιληφθεί αυτό κανείς, πρέπει να 'χει περάσει απ' όλες τις διεργασίες, όσες απαιτούνται για να μπορεί να διακρίνει που κείται το καίριο. Το καίριο στη ζωή αυτή κείται πέραν του ατόμου. Με τη διαφορά ότι αν δεν ολοκληρωθεί κανείς σαν άτομο - κι όλα συνωμοτούν στην εποχή μας γι' αυτό - αδυνατεί να το υπερβεί.

Σ' αυτό το σημείο σταύρωσης βρισκόμαστε σήμερα, που οι περισσότεροι αδυνατούν, επί παραδείγματι, να εκτιμήσουν την υγεία επειδή δεν έτυχε ν' αρρωστήσουν, ή επειδή -το χειρότερο- θεώρησαν «καίριο» την αρρώστια. Ο μηχανισμός μιας λειτουργίας όπως αυτή αντανakλά πάνω στη λογοτεχνία μας, την καταδυναστεύει, την υποβάλλει σ' ένα είδος παραμορφωτικής αρθρίτιδας, που εξαιτίας μιας μακράς και συνεχούς τακτικής εκλαμβάνεται ως η μόνη φυσιολογική.

ΑΡΧΙΣΕ ΤΩΡΑ και να ψιλοβρέχει. Έχω αποτραβηχτεί πίσω από την τζαμαρία και παρακολουθώ τον γέρο Λεμονή, που τρέχει κατά το μόλο φωνάζοντας και χειρονομώντας. Θα του λύθηκε το παλαμάρι της βάρκας. Ε, αυτός είναι κι αν είναι, κυριολεκτικά, μ' έναν παλιό πουνέντε στο γύρο του προσώπου του. Αγρότης και ναυτικός συνάμα. Ένας από τούς τελευταίους διαχρονικούς Έλληνες, με τις γερές του πλάτες, το πυκνό λευκό του μαλλί και το κορμί του το κεραμιδί που σου υποβάλλει την ιδέα ότι θα μπορούσε να 'ναι κι ένας υπήκοος της Κρήτης του Μίνωα. Δούλος ίσως, αλλά σε απόσταση αναπνοής από τον άρχοντά του. Και αυτό έχει σημασία. Επειδή έκτοτε δεν παρατηρήθηκε, ως φαίνεται, σε κανέναν από τους πολιτισμούς που γνωρίζουμε.

Τά μικρά μεγέθη, ο περιορισμένος πληθυσμός, η περίπου ανυπαρξία καταναλωτικών αγαθών, μείωναν τις διαφορές ανάμεσα στα κοινωνικά στρώματα, έτσι που η πλάστιγγα να γέρνει πάντοτε από το μέρος της ποιότητας και του καλού γούστου, που ή υπάρχουν διάχυτα στον αέρα για τον καθένα ή δεν πουλιούνται στην αγορά ώστε να μπορούν να τα προμηθεύονται οι όλιγοι. Και μολονότι το άτομο στα χρόνια εκείνα έμοιαζε το ίδιο ισχυρά σβησμένο πίσω από την τεχνουργία όσο και στα χρόνια της πλέον ακμαίας χριστιανοσύνης, θα έλεγε κανένας ότι προηγουμένως είχε προφτάσει να ολοκληρωθεί, θέλω να πω να εξαντλήσει όλους τους πόρους της ψυχικής του ευφορίας, ώστε να κόβει λουλούδι και για να το χαίρεται και για να το εκμεταλλεύεται χωρίς να σημειώνεται πουθενά το παραμικρό χάσμα.

Μπορεί να φαίνεται παράξενο, αλλά δικαιολογημένα υποψιάζεται κανείς ότι η λατρεία της

σωματικής δύναμης -που όσο πιο πίσω πάμε τόσο πιο ισχυρή τη βρίσκουμε- παραχωρούσε τότε τη θέση της σε (η , αν αυτό πάει πολύ, συνυπηρχε με) μιαν ανάμεικτη από ηδυπάθεια κι ευωδία λωτού τρυφερότητα, διόλου διαφορετική από την «τρυφερότητα των μαστών» που αντικρίζανε καθημερινά γύρω τους οι κάτοικοι της Κρήτης εκείνης και με τη γνωστή πλαστική τους ευκρίνεια, διασώσανε στα έργα τους.

Αυτό θα πει να μπαίνει ένας πολιτισμός όχι στην ιστορία με πολέμους αλλά στη ζωή με τον ήλιο στην κοιλιά. Ολόκληρο το δυναμικόν που θ'αντιστοιχούσε στη διεξαγωγή εχθροπραξιών θα διοχετεύεται στην ερωτική συζυγία με τη φύση και στη διαιώνιση τών καρπών ενός τέτοιου γάμου.

Ίσως αυτά όλα (χρειάζεται να το πώ) να μη συμπίπτουν πάντοτε, ή και καθόλου, με τα συμπεράσματα της επιστήμης. Αλλά εγώ λέω αυτά που διαβάζω στα μόνα κείμενα που μας άφησαν και που είναι τα έργα των χειρών τους. Φτάνει κανείς και από τις άκρες και από τις οφιοειδείς γραμμές στην αποκατάσταση μιας ηθικής της ομορφιάς, που πιθανόν κάποτε στον κόσμο αυτό να επεκράτησε. Ότι καμιά σημαντική πολιτεία δεν ήταν κτισμένη σε μέρος που να προσφέρει άμυντικά πλεονεκτήματα, όπως οι κατοπινές ακροπόλεις ή τ' αμέτρητα κάστρα του Μεσαίωνα, καθώς επίσης και το γεγονός ότι δε συναντάμε παρά σπάνια την ύπαρξη όχυρωματικών έργων συνηγορούν άμεσα με την άποψη αυτή. Όπως συνηγορούν έμμεσα όλα τα έργα τέχνης που μας άφησαν. Από τις νωπογραφίες αρχινώντας, όπου η χρωματική αντίληψη εκδηλώνεται με μιαν αθωότητα που χρειάστηκε να περάσουν χιλιετίες όχι κάν για να την ξαναβρούμε αλλά με κόπους και με γνώση να την ξαναφτιάξουμε περνώντας ύστερα στους απείρου ποικιλίας δακτυλιολίθους, αυτά τα ωάρια ενός κόσμου μαγικού, όπου οι συγχορδίες της φαντασίας και της δεξιοτεχνίας καταφέρνουν να συγκροτήσουν έναν σωστό Πανδέκτη του σχηματολογικού δυναμικού της ύλης έως, τέλος, τ' αντικείμενα τους της καθημερινής ζωής, πιο δυναμικά ετούτα, εάν όχι κάποτε και βάρβαρα, όμως με μιαν ανεξάντλητη στα σχήματα και στα μεγέθη ευρηματικότητα.

Εδώ, δεν ξέρω πως να το πω, αλλά αισθάνομαι κάτι σαν ζήλια, που είναι παράπονο συνάμα κι ευχή. Να τι έννοιά. Θα ήθελα να μπορούσαν αυτά όλα να βρίσκονται σε συνεχή συνεννόηση με τον ήλιο. Να υπάρχει και γι' αυτά μια φωτοταξία, που, όπως εξασφαλίζε στα φυτά τη χλωροφύλλη την απαραίτητη για να ανανεώνονται αέναα και να μας βρέχουν το μάτι με τη δροσιά τους, να υπαγορεύει και σ' αυτά ορισμένα χαρακτηριστικά σκιρτήματα, προικισμένα με τη χάρη, ακόμη και μέσ' απ' τις πιο τρομερές θεομηνίες, που τσακίζουν πολιτισμούς και αφανίζουν ακεραιότητες λαών, να πηδούν από τον ένα στόν άλλον αιώνα και να περνούν βελονιές πάνω στο δέρμα του χρόνου. Να περνά η Παριζιάνα της Κνωσού στη συλλέκτρια τών κρόκων της Θήρας, κι αυτή στην Κόρη με τον θαλλόν μυρσίνης, της Πάρου, κι αυτή στη

Μυροφόρο τη ρόδινη με τη λαμπάδα, κι αυτή στην ωραία Αντριάνα των Αθηνών, κι αυτή στην Κόρη με το ρόδι της Αίγινας. Αν όχι τίποτε άλλο, επειδή κατοικούμε στα ίδια χώματα.

ΤΩΡΑ ΟΙ ΤΡΙΑΙΕΣ ΤΩΝ ΠΟΥΛΙΩΝ που άκουγα τα ξημερώματα πρέπει να 'χουν φτάσει μακριά, να τρέχουν μια δω μια και να συρράπτουν τα κομματάκια της πραγματικότητας, τέτοιας που την εκαταντήσαμε. Να μπορούν οι θεοί να διαβάσουν τι γίνεται δω πέρα. Στα πλαϊνά μου τραπέζια οι ντόπιοι αυτοί έχουνε πέσει με τα μούτρα στις εφημερίδες που μόλις έφερε το μεσημεριανό αεροπλάνο. Μυστήριοι άνθρωποι. Τους ξέρω χρόνια, τους παρακολουθώ, τους μελετώ σαν να 'τανε πειραματόζωα. Στις κοινωνικές τους σχέσεις, τις οικογενειακές αλλά και τις επαγγελματικές, συμπεριφέρονται με μίαν ευθύτητα και μια ψυχική εύγένεια που μαρτυρούν κοιτάσματα χρυσού στο προγονικό τους υπέδαφος. Η κρίση τους είναι καθαρό μαχαίρι. Κόβει τα πράγματα σε καλά και κακά, μαύρα και άσπρα, όπως μας τα 'μαθε η μάνα μας. Έτσι όμως κι έμπλακούν στα συνθήματα που τους προσφέρουν με τον δικό τους, δόλιο τρόπο οι πολιτικές παρατάξεις, η καθαροσύνη αυτή χάνεται. Και τα μεν και τα δε είναι όλα καλά εάν βρίσκονται από το μέρος μας και όλα κακά εάν βρίσκονται από το άλλο. Δεν υπάρχει τρόπος να χωριστούν αλλιώς. Ούτε κανείς βιοχημικός η όφθαλμολόγος θα μπορούσε να μας εξηγήσει πως γίνεται τόσο ετερόκλητα πράγματα ν' αποκτούν έξαφνα το ίδιο χρώμα και να θολώνουν το ίδιο μυαλό. Και το ωραίο είναι ότι σε τελικήν ανάλυση, τη νύφη την πληρώνεις εσύ, που βρίσκεσαι απ' τους απ' έξω. Δέν τολμάς να τραβήξεις μιαν άπο τις αξίες που πιστεύεις ότι ικανοποιούν την εθνική σου φιλαυτία, και βλέπεις να βγαίνουν μαζί της ενα σωρό άνθρωποι των χρηματιστηρίων, που ανεβοκατεβαίνουν στην κόλαση όπως στο σπίτι τους. Δεν κοιτάς ν' άγγιξεις μιαν απο τις αξίες που ικανοποιούν τα αισθήματά σου για κοινωνική δικαιοσύνη, και βρίσκεσαι να «κάνεις πορεία» μ' έναν συρφετό ανθρώπων που δεν έχουν δική τους σκέψη αλλά την περιμένουν από τον καθοδηγητή τους.

Έτσι όμως η ψυχή μας υποχρεώνεται να κυλήσει πάνω σε δύο γραμμές που αδυνατούμε να παραλληλίσουμε. Ο εκτροχιασμός είναι αναπόφευκτος. Θεέ μου! Κι εγώ που ονειρευόμουν να παραλληλίστουν άλλου είδους γραμμές, κι απέβλεπα στις συντεταγμένες του γυμνού σώματος και της δικαιοσύνης, της άλκης και της ιερότητας, του παρθενικού και του ηδυπαθούς! Που ζητούσα να καθαγιασθούν πρώτα μέσα στο άδυτον του κάθε ιδιώτη τα «κοίνα», και έτσι μόνον να γίνουν κανόνες ζωής για όλους, με το ίδιο ήθος και την ίδια δύναμη.

Ουτοπία; Μπορεί, γιατί όχι; μια εκδοχή ανάμεσα στις άλλες είναι κι αυτή, μόνο που έχει λιγότερες πιθανότητες. Κι ύστερα κακολογούν τους ποιητές ότι δεν έχουν τη δύναμη ν'

αντιμετωπίσουν την πραγματικότητα, μόνον κάθονται και ρεμβάζουν. Καλά κάνουν. Να βάζεις με το νού σου αβρά πράγματα, και μάλιστα να τα βλέπεις απ' την ανάποδη, χρειάζεται να 'σαι σκληρός. Η μήπως αδιάφορη και σκληρή δε δείχνει πάντα να είναι μέσα στις συμφορές μας η φύση; Μα είναι; 'Η ζητάει τ' αδύνατα; Να εκπληρώσει τον προορισμό της, χωρίς ν' αφεθεί να κλονιστεί από το χτυποκάρδι μας; Αυτό είναι. Το 'νιωσα δυνατά στον πόλεμο, πάνω στην υποχώρηση του '41, μέσα στο φούντωμα της άνοιξης, όταν έδινα βουτιά στα ριζά τών ολάνθιστων σύδεντρων για να καλυφθώ από τα γερμανικά στούκας. Με το μάγουλο στο υγρό χώμα ζητούσα βοήθεια, συμπόνια, προστασία να μού ψιθυρίσουν αυτά τα μπουμπουκιασμένα κλωνιά έναν παρήγορο λόγο. Τίποτε. Το μόνο που ζητούσαν ήταν να μού υποβάλουν το «αιώνιο» που είχαν ταχθεί ν' αντιπροσωπεύουν. Έτσι ο ποιητής. Σκληρός. Και να ζητάει τ' αδύνατα.

Ω να μπορούσανε, λέει και τα οργανωμένα κράτη να διαμορφώσουν μια δημόσια ζωή με νόμους σαν αυτούς που διέπουν το άτομο. Να επιφοιτούσε στα κοινά η ψυχή, και μια διαταγή του υπουργείου Υγείας να ξαπόστελνε στα εργοστάσια επεξεργασίας απορριμμάτων όλες τις πενταροδεκάρες τών συμφερόντων, για να βγουν έστω και λίγα γραμμάρια ομορφιάς. **Να έπαιρνε τότε τότε η συνεδρίαση του Κοινοβουλίου τις προεκτάσεις που παίρνει ένα δάκρυ όταν διαθλά τις αθλιότητες όλες κι απομένει να λάμπει σαν μονόπετρο. Κοντολογίς, να μπορούσαν και τη σημασία των λαών να τη μετράνε όχι από το πόσα κεφάλια διαθέτουνε για μακέλεμα, όπως συμβαίνει στις μέρες μας, αλλά απ' το πόση ευγένεια παράγουν, ακόμη και κάτω από τις πιο δυσμενείς και βάνανσες συνθήκες, όπως ο δικός μας ο λαός στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, όπου το παραμικρό κεντητό πουκάμισο, το πιο φτηνό βαρκάκι το πιο ταπεινό εκκλησάκι, το τέμπλο, το κιούπι το χράμι όλα τους αποπνέανε μιαν αρχοντιά κατά τι ανώτερη των Λουδοβίκων.** Τί σταμάτησε αυτά τα κινήματα ψυχής που αξιώθηκαν κι έφτασαν ως τις κοινότητες; Ποιός καπάκωσε μια τέτοιου είδους αρετή, που μπορούσε μια μέρα να μας οδηγήσει σ'ένα ιδιότυπο, κομμένο στα μέτρα της χώρας πολίτευμα; Όπου το κοινόν αίσθημα να συμπίπτει με κείνο τών αρίστων. **Τι έγινε η φύση που μαντεύουμε αλλά δεν τη βλέπουμε; ο αέρας που ακούμε αλλά δεν τόν εισπνέουμε;**

Κουράστηκα να τα λέω. Θα 'θελα να μην είχα πια τίποτα να πώ, αλλά πως, που νιώθω να 'μαι ακόμη γεμάτος, φορτωμένος με τόνους ανέμων, τσουβάλια Ιουλίων, καλαθούνες ανθέων... τα μώβ ξεχειλίζουν. Τα σκούρα μού κόβουν τους αγκώνες. Πολλά γαιώδη μουλιάζουν τα ρούχα μου. Άλλα, ελαφρότερα, γίνονται στοές, ρόπτρα, γεφυράκια, τρούλοι. Ανάγκη να ξεφορτώσω. Πως όμως, που αυτά πλέον έγιναν στοιχεία του οργανισμού μου; Έτσι και τ' άδειάσω, έσβησα.

ΣΑΝ ΝΑ ΞΑΝΟΙΞΕ ο καιρός. Παίρνω σιγά σιγά τον ανήφορο, κείνον με τις φαγωμένες, ανώμαλες πλάκες που μ' άρέσει. Περπατώ βλέποντας χρόνους πολλούς πίσω απο το κάλυμμα της συνήθειας. Ξέρω με κάθε λεπτομέρεια πώς και γιατί χτίστηκε το τοιγάκι της εκκλησίας έτσι σε τόσο ανισόπεδο έδαφος. Αναγνωρίζω την αρχική μορφή που πρέπει να είχε το σπίτι με τις τρεις κολόνες. Αποδίδω τη δέουσα βαρύτητα στη σημασία που έχει ένας τενεκές με ηλιοτρόποια στο κεφαλόσκαλο μιας εσωτερικής αυλής.

Συνελόντι ειπείν, έχω γίνει ένας μικρός Πausανίας τών αισθήσεων και των αναλογιών τους στο πνεύμα, που πióτερο από τα μνημεία ενδιαφέρεται για κάτι δαφνώνες, άπ' αυτούς με τα δυνατά πράσινα πού, μόνον να τα θωρείς, σου στιλβώνουν μάτι μαζί και ψυχή. Και που του αρέσει γράφοντας -πρέπει να το προσθέσω κι αυτό -να μην ξύνει απλώς το χαρτί αλλά να σκάβει και ν' ανακαλύπτει συνεχώς την Ελλάδα που προϋπάρχει μέσα του και που, αν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, ολίγον ενδιαφέρει. Έχει τον καιρό ν' ακολουθήσει η πραγματικότητα. Προηγουμένως, είναι ανάγκη να πλασθεί απ' τη σκέψη. Μια σκέψη που, αν τη σπάσεις, η χούφτα σου θα γεμίσει από σπόρια συγκινήσεων, ευαισθησιών, ανατάσεων, δακρύων.

Φτάνω τώρα στο μαντρότοιχο απ' όπου ξεπροβέλνουν τα κεφάλια τους, λές και σηκώνονται στις μύτες των ποδιών τους, οι μανταρινιές, οι πορτοκαλιές, οι νεραντζιές. Λάμπουν και γυαλίζουν, με φρεσκοπλυμένο μάγουλο απ' τη βροχή. Παράξενο μου φαίνεται κάθε φορά που το συλλογίζομαι ότι δε γνώριζαν οι Ιωνες τα εσπεριδοειδή -τόσο πολύ, πιστεύω, η σκέψη τους αναδίδει τη σπιρτάδα τών κίτρων. Ιδού ένας ακόμη „κατ' αναλογία“ συσχετισμός, που κάνει τούς περισσότερους να υψώνουν τα χέρια μπροστά σε κάθε ρήση ποιητική που δεν είναι γνώσεις από κρέας ωμό αλλά αίνιγμα σπινθηροβόλο, με τη λύση του μεταποιημένη σ' ευωδιά. Σ' αυτό το κεφάλαιο είμαι πολύ ευαίσθητος. Η ροπή μου καταντά διαστροφή. Κι όμως, πουθενά δε βρίσκω αισθητοποιημένη με τόση ενάργεια, την έννοια της αθωότητας όσο στα μυριστικά χόρτα. Όπως της καθαρότητας και της διαφάνειας σε μια λαμπερη νεροσταγόνα, ή του καθαρού και της ψυχικής ασηψίας στον ασβέστη. Χωρίς τις ηθικές προεκτάσεις που έλαβαν εν συνεχεία, θα μού ήταν αδύνατο να κατοχυρώσω τη «λιγοσύνη» σαν κεφάλαιο πολύτιμο για το σύνολο, που να το μεταφέρω κατόπιν, με την ίδια ισχύ, στο άτομο.

Άλλοι ας αναλώνονται κι ας περιορίζονται σε αυτά που υπάρχουν. Πού, βέβαια, είναι τα περισσότερά τους δεινά και τα καταγγέλλουν. Ας υπάρχει κι ένας που να διατηρεί το δικαίωμα να προσβλέπει σε αυτά που δεν υπάρχουν αλλά θα έπρεπε και θα μπορούσαν να υπάρχουν.

Ο κόσμος τών φυτών με γοήτευσε. Αείποτε μ' εξέπληξε. Περισσότερο και από τον κόσμο των άστρων κατάφερνε να μου υποβάλλει το μυστήριο της ζωής. Αποπνέει ένα είδος αγιοσύνης, που δοκίμασα να το εκφράσω, ακόμη και με ανορθόδοξα μέσα, όταν αισθάνθηκα να είμαι αρκετά καθαρός στην ψυχή για να το αποπεραθώ. Μετατρέποντας το φυτό από ουδέτερο σε θηλυκό, και θεωρώντας το σαν κόρη, περίπου, αγία ή θεά, ζωγράφισα, χωρίς να είμαι ζωγράφος, και μάλιστα σε πολλές παραλλαγές, μια [θεά Φυτό](#), που της έβαλα βυσσινιά δυνατά και χρυσά και φωτοστέφανο στο κεφάλι, με την ελπίδα να μπορεί δίπλα μου να ενσαρκώνει κείνον τον αέρα που έρχεται σαν από θαύμα μεσ' απ' τα έγκατα της γης και να υποκαταστήσει όσα και σαν ειδωλόλατρες και σαν χριστιανοί διακονήσαμε στο βωμό του Ποσειδώνα και της Παρθένου.

ΦΑΙΝΕΤΑΙ ΠΩΣ ΤΟ ΕΝΣΤΙΚΤΟ του γραφιά μέσα μου, του μανιακού πολέμιου της προχειρότητας μ' έχουν μονοχνοτίσει. [Φέρτε μου τον Θεό, θα συνεννοηθώ αμέσως. Με τους ανθρώπους είναι το δύσκολο.](#)

Καθώς γυρνάω στο σπίτι αργά για φαγητό, βρίσκω την κυρία Ευγενία να τα έχει όλα έτοιμα, σκεπασμένα, και να κάθεται με θρησκευτική προσήλωση μπροστα στο ραδιόφωνο. Βέβαια, το λόγο κάποιου πολιτικού αρχηγού ακούει μολονότι αμφιβάλλω αν καταλαβαίνει καλά. Κι όχι επειδή δεν έχει την απαιτούμενη μόρφωση· τουναντίον, επειδή ο λόγος δεν έχει την απαιτούμενη δομή τη στοιχειώδη. Άλλ' αντ' άλλων. Φτήνια και μακρηγορία χωρίς αντίκρισμα. Έτσι μού 'ρχεται να της το κλείσω. Αν όχι να βγώ στα μπαλκόνια να το φωναξώ: [Τίποτε απ' ολ' αυτά που περιφέρουν, επί αιώνες τώρα, στα σχολεία, στις εκκλησίες, στις κομματικές συγκεντρώσεις, δεν παίρνει διαβατήριο για την ψυχή, αν προηγουμένως δεν έχει την οφειλόμενη θεώρηση από τα μέσα τα έκφραστικά.](#) Οι νόμοι της τέχνης είναι και νόμοι της ζωής. Ο πολιτικός οφείλει να μη διαφέρει σαν αντίληψη απ' τον καλλιτέχνη. Και στην αντίληψη τού καλλιτέχνη ο αγώνας για τη σωτηρία του ανθρώπου είναι αγώνας για την ορθή έκφραση, και τίποτε άλλο. Σε τέτοιο σημείο, που θα έλεγα ότι και οι πλέον αντίθετες τοποθετήσεις απέναντι στο ίδιο πρόβλημα εξισώνονται αν η έν τέχνη δικαίωση τους είναι του αυτού υψηλού βαθμού.

[Η ποιότητα στηρίζει τούς θεούς,](#) κι είναι για να μην το 'χουν κατανοήσει εγκαίρως οι Ιερείς που παιδεύεται άδικα η ανθρωπότητα.

ΤΟ ΜΟΝΟ ΠΡΑΓΜΑ που παίρνει μαζί του πεθαίνοντας ο άνθρωπος είναι το μικρό εκείνο μέρος της παρουσίας του που ίσα ίσα δεν ενδιαφέρει κανέναν άλλο. Κάτι λίγες αισθήσεις ή στιγμές-δυό τρεις νότες κυμάτων, την ώρα που το μαλλί το παίρνει ο αέρας με τα γλυκά ψιθυρίσματα μες στο σκοτάδι, ολίγες μέντες από δυό κοντά κοντά βαλμένες ανάσες, ένα

τραγούδι βαρύθυμο, σαν βράχος μαύρος, και το δάκρυ, το δάκρυ της μιας φοράς, το για πάντοτε. Όλα όσα, μ' άλλα λόγια, κάνουν την αληθινή του φωτογραφία, την καταδικασμένη να χαθεί και να μην επαναληφθεί ποτέ.

Αποδίδω μεγάλη σημασία σ' αυτό το έσχατο του εαυτού μας αντίτυπο. Που, εάν συμβαίνει να διακρίνουμε πίσω του αφρισμένη τη θάλασσα ή λευκό το σπιτάκι, να προσπερνάμε, τάχατες οι ανώτεροι εμείς, παρά να γονυπετούμε και να κάνουμε το σταυρό μας με δέος. Ένα εικόνισμα είναι κι αυτό το πελαγίσιο κομμάτι που το ξύλο του έχει μαυρίσει από τους καπνούς παλαιών αγώνων αλλά που τ' αγιωτικό του αναδίδει ακόμη Αναξίμανδρο.

Μιλώ μ' έναν φανατισμό που δεν είναι παρά σωφροσύνη στον κύβο. Να 'σαι σκληρός απέναντι στο μέλλον σου μαρτυρεί πόσο τρυφερός είσαι ήδη απέναντι στα στοιχεία που κρυφά προσφέρεις για να το συνθέσουν. Αλλά ποιό μέλλον; Τίνος; Το απώτερο, το μετά κάθε ιδιώτη μέλλον, που αυτό είναι και το δημόσιο. Πάνω σέ τέτοιου είδους λατρευτική στάση, φαντάζομαι θα ήταν δυνατόν να συμπέσουν οι κορυφαίοι της πολυθείας και οι άγιοι πάντες της χριστιανοσύνης. Με τον ίδιο τρόπο που σ' ένα πέτρινο, σχεδόν διάφανο ειδώλιο που λευκάζει κι αναδύεται από τα κύματα συμπίπτουν οι λιγοστές γραμμές της Πάρου ή της Σικίνου και οι πτυχές του μανδύα μιας αγίας Μαρίνας, η μιας Διαμάντως που εναποθέτει λουλούδια στον επιτάφιο.

Περιμένω τόν καλλιτέχνη -που όσο περνάν τα χρόνια τόσο λιγότερες πιθανότητες υπάρχουν ν' αναφανεί-τόν ικανό να στήσει, αποστραγγίζοντας όλο το απόθεμα του θυμητικού μας, το μνημείο στον «άγνωστο ιδιώτη». Όπως ως τώρα εστήσαμε σε κάθε γωνιά του τόπου μας κάποιο μνημείο στον «άγνωστο στρατιώτη». Θα πρέπει να βγαίνει από την κυανή και λευκή Μεγάλη του Γένους Σχολή και ν' άντανακλά όλο φώς πάνω στην πίσσα της Ευρώπης που θάβουμε σήμερα εν όψει μιας άλλης που μοιάζει να γεννιέται. Χωρίς διάκριση. Πάνω στους μέλανες δρυμούς, στα τέρατα της Chartres και του Duomo, τους Καρτέσιους και τους Καλβίνους, τους Κάντ και τους Μάρξ, τον Πάπα —Θεός σχωρέσει τους.

ΕΤΣΙ ΚΑΙ ΝΤΧΤΩΣΕΙ αρχινά η δική μου δεύτερη μέρα. Η πρώτη θέλει μπλάβα πέλαγα, η δεύτερη, τέσσερις τοίχους, χειρόγραφα και ποτό.

Ένα μαύρο δαιμόνιο, μα όλο λευκότη στην ψυχή, με σκουντάει στον ώμο, συγκρατεί το χέρι μου: «Μη , όχι έτσι, αλλιώς», «Όχι έτσι, αλλιώς». Να μη βγει κακός λόγος από το στόμα μου, να μη βγει παράπονο. Αυτό θέλει. Κι άλλα μικρά δαιμόνια, παρόμοια, μου εμφανίζονται κατά καιρούς, κρατώντας εικόνες, χρωματιστά γυαλιά, χάρτινα βαπόρια φωταγωγημένα. Είναι φιλικά, μου γνέφουν κιόλας πότε πότε: «Μην ακούς», «Κάνε τη δουλειά σου», «Εδώ είμαστ' εμείς». Μόνον άνωθεν το κουράγιο. Κι όχι πάντοτε. Είναι βραδιές όπου η στεναχώρια μόλις που χωράει, πάει να σπάσει τούς τοίχους. Μένω μόνος

ώρες μπροστά σ'ένα τετράγωνο παράθυρο κομμένο επάνω στο σκοτάδι. Δεν περνάει ούτ' ένας άνθρωπος. Πουθενά κανένα φως. Μόνον ο φάρος πέρα εκεί κατάμονος κι αυτός, πεισματικός, ολόένα πάνω στο τρία του και στο ένα του.

Στη μοναξιά υπάρχουν κι εκεί όπως μέσα στη γλώσσα, ιδιώματα. Το δικό μου πρέπει να 'ναι της πλέον ακατοίκητης ερημονησίδας. Αλλιώς δεν εξηγείται πως τα λόγια μου, ενώ τα κατευθύνω στο κέντρο των ενδιαφερόντων του κόσμου, ηχούν απόμακρα ή χάνονται ολότελα. Τα φωνήεντά μου, τα «α» μου και τα «ε» μου, δε γίνεται φαίνεται να τα πιάσεις σε καμιά συχνότητα. Το πολύ ν' ακούσεις κάτι σαν τραύλισμα κυμάτων επάνω στα βότσαλα.

Παραμένω, έτσι ένας ιδιώτης απαρηγόρητος, που δεν καταφέρνει ν' ανήκει πουθενά, σε καμιά κοινότητα, ούτε καν των ποιητών αφού τα σκάφη μας μήτε που συναντιούνται θά'λεγε, για τη χαρά έστω να σφυρίξει το ένα για να χαιρετίσει το άλλο. Φαίνεται ότι στην προσπάθειά μου να τους πλησιάσω, τα ρεύματα με παρασύρουν και με παν έξω από την περιφέρεια. Τουλάχιστον έτσι αν όχι τίποτε άλλο, επαληθεύεται κάποια γνησιότητα ή όχι; Πως να κρίνεις. Η φουρτούνα που περιγράφεις δεν είναι ποτέ η φουρτούνα που αντιμετωπίζει πραγματικά ο ναυτικός. Πρέπει το «σκόρτσο» να το αντιμετωπίζεις και στην έκφραση. Έτσι πρέπει να κρίνεις.

Ένα μαύρο δαιμόνιο, μα όλο λευκότη στην ψυχή, με σκουντάει. Κι άλλα πολλά, μικρά, μού παραστέκουν. Έτσι γλυκιά, έτσι όμορφη, πώς εγινε η ζωή; Όλο τη βλασφημούν κι όλο αρπάζονται απάνω της οι άνθρωποι. Γαλήνιοι παραμένουν οι τάφοι και ο χρόνος άδηλος.

Κλαίω με δάκρυα που γυαλίζουν κάπου αλλού, μακριά, σ' ένα χώρο κατοικημένο από πλάσματα υπέροχα, που ίπτανται λίγο πιο πάνω από την ίσαλο του θανάτου. Ποιός είμαι; Ποιος υπήρξα; Νιώθω να μ' έχει αρπάξει μια φυλλωσιά θάλασσας, όλο ευδαιμονία και οδύνη, σαν να 'ναι λιωμένος κι αποχριστιανωμένος Πλωτίνος. Ορθάνοιχτα όκια με παρακολουθούν από παντού. Τρέμουν, τρίζουν τα κατάρτια και οι μορφές των αγίων. Πως βγήκα μέσ' από τη δυστυχία; Ποιός άδει; Τι είναι αυτά τα δυνατά κίτρινα και κόκκινα και τα κομμάτια του τοίχου με τόν αβέστη; **Α ναι, είμαι το παρελθόν των δακρύων ίσως γι'αυτό να μ' αναγνωρίζουν. Ίσως γι'αυτό ν'άρμυρίζω. Υπήρξα κάποτε, αυτό είναι αλήθεια.**

Τρέμουν, τρίζουν τα δαιμόνια.

Δηλον δέ ότι δει και τοις άλλοις δαίμοσι τούτους αρμόσαι είπερ δει φυσιν είναι και ουσίαν μίαν καθό δαίμονες δαιμόνων, ει μη κοινόν όνομα έξουσι μόνον. [1]

ΤΕΛΟΣ

[1] Είναι κομμάτι από τον Πλωτίνο, „Περί έρωτος“, Εννεάς Γ΄, 3,5 (50):

Αλλά τι δη χρη λέγειν περί του Έρωτος και της λεγομένης γενέσεως αυτού; Δηλον δη ότι δει λαβείν τις η Πενία και τις ο Πόρος, [2] και πως αρμόσουσιν ούτοι γονείς είναι αυτώι. *Δήλον δε ότι δει και τοις άλλοις δαίμοσι τούτους αρμόσαι είπερ δει φυσιν ειναι και ουσίαν μίαν καθό δαίμονες δαιμόνων, ει μη κοινόν όνομα έξουσι μόνον.*

Μετάφραση: Αλλά τι πρέπει να πούμε σχετικά με τον Έρωτα και για τα όσα λέγονται για τη γέννηση του; Είναι φανερό ότι πρέπει να διαπιστώσουμε ποιός είναι ο Πόρος και ποιά η Πενία και κατά πόσον αυτοί ταιριάζουν σαν γονείς του. Και είναι φανερό οτι αυτοί (οι ιδιότητές τους) πρέπει να ταιριάζουν και στους άλλους δαίμονες, διότι οι δαίμονες αυτοί καθ' αυτοί πρέπει να έχουν την ίδια φύση και την ίδια ουσία και όχι μόνο ένα κοινό όνομα.

Γερμανικά: Aber welches ist denn die richtige Deutung des Eros und dessen was von seiner Geburt erzählt wird? Offenbar muss man feststellen, wer Penia und Poros ist und inwiefern diese sich zu seinen Eltern eignen. Offenbar müssen diese auch auf die andern Dämonen passen, da die Dämonen als solche *eine* Natur und Wesenheit haben müssen, wenn sie nicht etwa bloss den Namen mit einander theilen sollen.

[2] Σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία ο Έρωτας ήταν παιδί του Πόρου (= δρόμος, πλούτος, περιουσία) και της ά-πορης Πενίας (= φτώχεια).Βλέπε: Πλάτων, Συμπόσιον, 203b: Καταπληκτικό κείμενο: διάβασέ το!!!!

Αθανάσιος Γιάννης, Λειψία, 10 Σεπτεμβρίου 2010